

U ovom razdoblju najveće značenje ima tzv. Bečki rat (1683-1699), koji je započeo neuspjelom turskom opsadom Beča a nakon toga gonjenjem Turaka. On je uvelike izmijenio političke odnose osobito na zapadnom rubu turskog carstva, ozbiljno uzdrmao samouvjerenost Turaka da su nepobjedivi i pozvani da osvoje Evropu; štoviše, on je otvorio put konačnoj propasti turske moći. U Srijemskim Karlovcima (1699) Turska je izgubila veći dio Dalmacije i Moreju u korist Venecije, Ugarsku, dobar dio Hrvatske, Slavoniju i Srijem u korist Austrije. Bezuspješni turski pokušaji (1715) da ponovo osvoje izgubljena područja u Dalmaciji, a pogotovo sasvim neuspjeli turski pothvat da povrate svoje posjede u Prekosavlju, koji se završio blistavom pobjedom princa Eugena kod Petrovaradina g. 1717, samo su konačno potvrdili granice dogovorene karlovačkim mirom g. 1699. U tom pogledu, ni turski uspjeh kod Banjaluke g. 1737. nije ništa bitnog izmijenio.

Za domaće kršćansko stanovništvo spomenutih oslobođenih područja potiskivanje Turaka značilo je početak novog, uglavnom mirnog, razvoja. I u Bosni je Bečki rat donio velike promjene: 1) došlo je do iseljivanja velikog broja katoličkog stanovništva i do useljavanja muslimana iz oslobođenih područja; 2) dosadašnja velika provincija Bosna Srebrena podijeljena je na tri manja područja: dalmatinsko, prekosavsko i bosansko; to će prouzročiti s vremenom i podjelu Provincije; 3) osnovan je apostolski vikarijat u Bosni.

1. Opadanje broja bosanskih katolika

Bečki je rat doveo do iseljavanja velikog broja katoličkog stanovništva, do smanjivanja broja samostana i župa na tlu Bosne i Hercegovine te do useljavanja muslimana iz ratom oslobođenih krajeva.

Kad se pothvat sultana Mehmeda IV. i njegova velikog vezira Kara Mustafe da osvoje Beč izjalovio, došlo je do potiskivanja Turaka iz Ugarske, Hrvatske, Slavonije a tako i iz Dalmacije. Austrijska je vojska prodrla južno od Save i osvojila brojna mjesta u Bosni i Srbiji. Turke je zahvatio velik strah a ujedno i bijes protiv katolika, koje su oni smatrali suradnicima svojih neprijatelja. I stvarno, u Slavoniji i Dalmaciji ne samo katolički puk nego i franjevci vrlo su živo sudjelovali u borbama protiv Turaka. I sam biskup Ogramić a pogotovo poznati fra Luka Ibrišimović osvajač Požege, svjetovali su i pomagali vojnike oslobodilačke vojske. Nije stoga čudo što su Turci iskaljivali svoj bijes nad onim katolicima i franjevcima koji su im bili na dohvatu, u Bosni. To se događalo osobito dolinom rijeke Bosne, kuda su prolazile turske čete iz Makedonije na sjever ili se otuda tim putem vraćale. Zaredala su nasilja i domaćih ljudi. Potrebno je navesti poimence barem iz g. 1683. nekoliko zlostavljanja za ilustraciju: u

Gradovrhu su zboli gvardijana a župnika fra Luku živa ispekli; u Modriči su posjekli župnika; u Sarajevu su dva kapelana udarcima usmrtili. Ta su se nasilja (zatim zatvori, globe, mučenja i ubijanja) nastavila tijekom ovoga dugog ratovanja. Ne manje su katolici i franjevci stradali zbog otimačine i pljačke. I kao da sve te nevolje nisu bile dovoljne, u ovom je periodu došlo i do velike suše (1690) i nakon toga, do užasne gladi a u dva navrata (1686. i 1690) i do kuge.

Sve je to za katolike postalo neizdrživo. S druge strane Save i u mletačkom području pokazala se, međutim, prilika za miran život, bez nasilja i strahovanja. Tako je razumljivo što su ljudi, kad se više nije moglo trpjeti, potražili izlaz u napuštanju svoga jednog zavičaja i bježanju u neki podnošljiviji kraj.

Navedimo nekoliko primjera!

Nakon što su isprodavali sve na svom samostanu pa čak i brave s vrata, *sutješki* su ga fratri napustili, obukli seljačko odijelo i kroz sedamnaest godina uz ovaj teški rat boravili po okolnim selima vršeći svoje svećeničke dužnosti. Fratri

ramskog

samostana (njih 36) napustili su g. 1687. svoj samostan i krenuli u Dalmaciju; gvardijan, fra Stjepan Matić, zapalio je na polasku zgrade, da se njima ne okoriste Turci. S njima je krenulo oko 150 katoličkih obitelji. God. 1685. ostavili su

modrički

fratri s mnogo vjernika svoj samostan i svoj kraj i odselili u Slavoniju. Oko god. 1687. napustili su svoj samostan i

srebrenički

franjevci, pri čemu je njihov gvardijan i životom stradao. God. 1688. napustili su fratri samostan u

Gradovrhu

i prešli preko Save i zasnovali novi samostan. Nekako u to vrijeme (1688) ostavili su i

visočki

franjevci svoj samostan a on je definitivno bio porušen g. 1697, prilikom povratka princa Eugena iz Sarajeva. Privremeno je, g. 1690, bio napušten i samostan u

D. Tuzli;

kasnije su ga, u nekoj zgradici, ponovo otvorili ali nije bio duga vijeka.

Olovski

samostan napustili su fratri onih mračnih godina i to zbog strahovite ucjene, koju im je paša nametnuo kad su se o Velikoj Gospojini g. 1681. neki Dalmatinci posvađali s Turcima i nekoliko ih izboli. Samostan i crkva bili su kasnije, g. 1704., po naredbi Sefer-paše zapaljeni.

U isto je vrijeme došlo i do velike seobe katolika dijelom u Dalmaciju (prema nekima: više od 5.000 obitelji) a još više u Slavoniju. Prema bivšem provincijalu fra Andriji Šipračiću iz Dubočca, otišlo ih je oko 100.000 duša do 1696. a slijedeće godine, zbog nesretne provale Eugena Savojskog u Bosnu, oko 40.000 duša iz doline Bosne u Slavoniju, i raspršilo se po tom području sve do Zrinja. Iz zapadne Bosne i Hercegovine preveo je fra Franjo Marinović oko 2.000 porodica. [3](#)

Kakve su bile po Bosnu posljedice ovog iseljivanja?

Katolici u Bosni spali su na najmanji broj u svojoj povijesti, na nevjerojatnih 17.000 (sedamnaest tisuća). A tako su se i franjevci spustili do najmanjeg broja od svoga osnutka: na 26 svećenika i trojicu braće, te svega tri samostana: Sutjesku, Fojnicu i Kreševo. Kad je fojnički gvardijan fra Stjepan Margitić morao oputovati u Carigrad, ostavio je samostan seljaku, kmetu, na brigu i čuvanje!

I socijalni je sastav katoličkog stanovništva sada postao nepovoljniji. Dok je ranije bilo dosta dobrostojećih katolika-trgovaca, svjetovnih ljudi koji su se kretali i po inozemstvu, njih je ovih godina nestalo: iselili su se s odlaskom princa Eugena i drugim prilikama. U Bosni su sada ostali samo kmetovi i rudari te poneki obrtnici a osobito kovači. Jedini obrazovani ljudi bili su franjevci. Ne može se reći da se Provincija lako mirila s ovim napuštanjem starog bosanskog područja. Na kapitulu održanom u Velikoj, iste godine 1699. kad je bio zaključen i mir, bilo je naređeno gvardijanima napuštenih bosanskih samostana koji su ostali pod turskom vlašću, da se povrate iz kršćanskih zemalja na svoja stara središta. Bilo je čak određeno da oni koji to ne bi učinili gube gvardijansku čast a tako i milostinja sa župa koje su pripadale tim samostanima treba da se uruči napuštenim samostanima a ne onim novima u Slavoniji. S tim se saglasio i vrhovni poglavar Reda fra Matej di S. Stefano, koji je tražio da se opet podignu porušeni samostani u Bosni. – Na sličan način, i Kongregacija za raširenje vjere zaključila je g. 1723. da se naredi bosanskom provincijalu i kustosu da suzbijaju iseljavanje katoličkih obitelji ispod turskog gospodstva. Ipak, prilike su bile jače od naredbi; osim ove zadnje, druge odredbe nisu provedene u djelo.

Unatoč ovako niskom broju, bosanski se katolici počinju polako oporavljati. Biskup fra Mato Delivić zabilježio je g. 1737. na samom bosanskom području (bez Hercegovine) 16.504 duše. Ako se tome pribroji oko 10.000 katolika u Hercegovini, ukupni broj te godine iznosi oko 25.500 katolika. Samo šest godina kasnije zabilježiti će biskup fra Pavao Dragičević na svom području 39.942 katolika, pri čemu se treba sjetiti da u ovaj broj nisu uključeni katolici trebinjske biskupije, a krajem ovoga perioda (tj. oko 1757) broj katolika bit će oko 50.000. - I broj franjevaca (svećenika i braće) porastao je g. 1708. na 49, ali treba uvažiti da su tu pribrojani i fratri iz

Imotskog, kojih je bilo devet, pa bi na terenu prave Bosne i Hercegovine bilo tada 40 franjevaca. Nešto kasnije (1725) broj, svećenika u turskoj Bosni je 50, klerika 7, braće 5 i 62 novaka. Tako nam postaje shvatljivo da će broj franjevaca krajem ovoga kratkog perioda porasti na 150.

Uz ovaj prikaz stanja katoličkog stanovništva Bosne, valja napomenuti da su se, nakon oslobođenja hrvatskih, dalmatinskih i prekosavskih krajeva, mnogi tamošnji muslimani, vratili u Bosnu, najčešće u krajeve koje su katolici napustili. Na žalost, brojno stanje tih muslimanskih imigranata nije istraženo pa se ne može kazati koliko je ono; takvi se doseljenici u izvorima samo uzgredno spominju.

Ulogu katoličkih trgovaca sad preuzimaju pravoslavni trgovci i postaju znatna snaga u okupljanju i osvješćivanju srpskog stanovništva u Bosni.

2. Bosanska provincija i dalje se dijeli

Nove političke promjene ugrozile su jedinstvo zajedničke provincije Bosne Srebrene. S karlovačkim mirom g. 1699. postala je rijeka Sava granicom prema Austriji a planina Dinara prema Dalmaciji pa se tako prostrana Bosna Srebrna nalazila u tri države: preko Save - u austrijskom carstvu, na jugu, u mletačkoj republici, i konačno u Bosni – u turskom carstvu. Granice su bile pod ostrim nadzorom ovih država tako da je prelaženje iz jedne u drugu bilo vrlo otežano. Posebnu teškoću stvarala je granična karantena, boravak od 20 ili više dana u mjestu prijelaza, da se ne bi s turskog područja unijela kakva zarazna bolest, osobito kuga. Tako je saobraćanje poglavara i braće jednog državnog područja s braćom u područjima drugih država bilo vrlo otežano. - K tome su Mlečani, iz političkih razloga, donijeli g. 1703. odredbu da fratri koji nisu mletački podanici ne smiju vršiti bilo koju redovničku službu na području njihove republike; slijedeće godine (1704) zabranili su Bosancima boravak na mletačkom tlu. Bilo je također ograničavanja samostalnosti i uplitanja u unutarnje stvari Provincije i od strane Austrije.

Osim što je ovim načinom otežan poglavarima nadzor nad braćom, i prilike u oslobođenim krajevima bile su sasvim drukčije od bosanskih. Nije, prema tome, bilo moguće zvesti jedinstvene propise za cijelu Provinciju. Sudjelovanje braće pojedinih dijelova Provincije u njezinoj upravi bilo je također sporno i izazivalo je trzavice. Prekosavski pa i dalmatinski dio imali su sada znatno više samostana, dok je bosanski spao na svega tri. Ipak su se članovi zajedničke provincije s početka, na skupštini u Sinju g. 1711, dogovorili da se Upravne službe ravnomjerno podijele prema tri dijela a ne prema broju samostana: iz svakog područja trebalo je da se naizmjenice biraju provincijal, kustos i vijećnici, i to je naknadno odobrila i Kongregacija za

raširenje vjere. Ali, kad se broj samostana i učilišta u Prekosavlju i Dalmaciji povećao, povećalo se i nezadovoljstvo s postojećim stanjem. Stoga je generalni poglavar Reda poslao fra Kajetana iz Introdakve kao apostolskog (papinskog) povjerenika da izvidi stvar i predloži rješenje. Izaslanik je posjetio pojedine samostane Provincije a tako i Beč pa je predložio da se Bosanska provincija podijeli na tri dijela: dalmatinski (sa devet samostana), bosansko-slavonski do Drave (s 11 samostana) i ugarski sa Srijemom (također s 11 samostana). Dalmatinci su prihvatili tu diobu ali su joj se Slavonci žestoko oduprli. Razlog opiranja bio je u tom što je Kajetan priključio ugarskoj provinciji i četiri samostana koji su po jeziku i narodnosti prirodno pripadali Slavoniji. Spor se završio tako da je samo Dalmacija ostala kao zasebna provincija a sav preostali dosadašnji dio ostao u istoj provinciji, koja se sastojala od turske Bosne i Prekosavlja. Sve se to dogodilo god. 1735; od toga vremena postoji dalmatinska provincija Presv. otkupitelja.

Uskoro se pokazalo da nije dobro što nije podijeljen i preostali dio Provincije. Prekosavlje je imalo 19 samostana a Bosna svega tri. Prekosavski dio imao je i vlastita učilišta (kao i Dalmacija), a turska je Bosna muku mučila da samo ostane na životu. Razumljivo je da su sada Bosanci bili, sa svoja tri samostana, samo privjesak preostalog golemog tijela Provincije i da su oni rijetko mogli sa svojim zahtjevima prodrijeti na zajedničkim skupštinama. Isto tako, provincijali pa i opći pohoditelji rijetko bi, ako ikad, došli u Bosnu. Zbog ovih, i već ranijih razloga (npr. teškoće putovanja preko granice), Bosanci su već g. 1740. i kasnije g. 1756. zatražili da se odvoje od Prekosavlja. Toj njihovoj molbi konačno je udovoljio god. 1757. generalni poglavar fra Klement Guignoni iz Palerma, ali na način koji je razočarao Bosance. On je, doduše, odvojio tursku Bosnu od Prekosavlja ali ju je proglasio samo kustodijom, dok je Prekosavlje dobilo i rang i naziv Provincije. To je bilo bosanskim franjevcima teško prihvatljivo, jer su bili svjesni da su upravo oni matica novih dijelova (i Bosne-Hrvatske, Dalmacije i Prekosavlja); izloženi i nadalje opasnostima i turskim zlostavljanjima, osjetili su se i od Reda i od Crkve zapostavljeni i poniženi. Poslali su stoga fra Filipa Lastrića, bivšeg zajedničkog provincijala u Rim da on pokuša ispraviti taj nepravedni dekret. To je fra Filip, i kod vrhovnog poglavara i kod pape, sjajno obavio: vratio se g. 1758. s novim dekretom, kojim je opozvan onaj raniji; sad je Bosni ponovo priznat rang provincije i povraćen njezin stari naziv "Bosna Srebrene"; čak joj je data prednost pred novom, prekosavskom provincijom.

Nova podjela imala je i za samu Bosnu i neke slabe strane i neke prednosti.

Slaba strana bila je izoliranost, odvojenost, od dosadašnjih zajedničkih krajeva i njihove braće i to kako u ekonomskom tako i u društvenom i kulturnom djelovanju. Upućena samo na sebe samu, osjetit će nova Bosanska provincija gorčinu oskudice, koju su joj nekoć bogatiji prekosavski krajevi ublažavali. - Svedena u turske granice, ona nema nikakvih učilišta pa je upućena da trajno traži kamo da pošalje na nauke svoje kandidate za svećenike.

Dobra strana bila je jedinstvenost i preglednost Provincije. Sad je poglavar mogao, ne prelazeći državne granice, doći do svoje braće i ona do njega pa je tako manji opseg činio službu provincijala i pohoditelja i lakšom i korisnijom, iako je ona - zbog bespuća, brdovitosti i nesigurnosti - i dalje ostala teška. Budući da su se sada sva braća nalazila u jednakim uvjetima života, na sve su se mogli postaviti i jednaki zahtjevi.

3. Osnivanje apostolskog vikarijata

Uporedo s odjeljivanjem dalmatinskog dijela Provincije došlo je i do osnivanja tzv. "apostolskog vikarijata". "Apostolski" ovdje znači "papinski" a "vikar" označava "zamjenika" ili "namjesnika"; prema tome, pod "apostolskim vikarijatom" misli se služba "papinskog namjesnika".

Zašto je bilo potrebno uspostavljati takvu službu?

Sv. stolica je imala velike muke pri postavljanju biskupa u Bosni zbog toga što su austrijski vladari (koji su u svojoj osobi predstavljali i ugarske kraljeve) tvrdili da imaju stečeno pravo predlagati kandidate za biskupe u Bosni. Sv. stolica nije bila s tim sporazumna jer su u Bosni zbog izvanjskih okolnosti nastupile izvanredne prilike pa je ona sada predstavljala izuzetno područje, koje potpada neposredno pod vrhovnu upravu Crkve. Ipak, Sv. stolica nije htjela prostim odbijanjem njegova zahtjeva ozlojediti austrijskog vladara, na čiju je suradnju inače morala računati. Da izbjegne direktan sukob i suvišan spor, ona više nije htjela postavljati redovitog biskupa za ovo područje pod naslovom «bosanskog biskupa», jer je taj naziv nosio onaj biskup koji je stolovao u ?akovu. Umjesto toga dala je za Bosnu biskupa koji je nosio naslov neke ugasle biskupije (redovno negdje na istoku) i ujedno ga zadužila da upravlja Crkvom u Bosni, područjem koje se poklapalo s područjem Bosanske franjevačke provincije. Tome austrijski vladari nisu pravno mogli ništa prigovoriti a Sv. stolica se pobrinula da Bosna ipak imadne stvarnog biskupa, dok će đakovački biskup nositi samo naslov bosanskog biskupa. To, dakle, nije bio redoviti bosanski biskup nego upravo "papin namjesnik" na ovom području. Sad su se i u samoj Bosni mogli podjeljivati sv. potvrda i svećenički red a uz to se ovaj apostolski vikar brinuo za dobro vjernika, pohađao ih i slao izvještaje Kongregaciji za širenje vjere o stanju Crkve.

Šteta je što se u Rimu već ranije nisu dosjetili ovom rješenju, jer je Bosna do 1735. već više od pedeset godina bila bez biskupa koji bi stvarno u nju zavirio. Biskupi koje su austrijski carevi predlagali i ponekad "progurali" za Bosnu, ponekad nisu znali ni našeg jezika (bili su Mađari) i nisu ni nogom stupili preko Save. Vjerojatno su u Rimu očekivali da će i Bosna, kao i Slavonija,

biti tih godina oslobođena a onda bi trebalo drukčije riješiti i ovu stvar .

Svi su apostolski vikari (od 1735. do 1881) bili franjevci. To je bilo potrebno, ne samo zato jer su jedino oni poznavali prilike, nego i zato što su apostolski vikari bili posve upućeni na Bosansku franjevačku provinciju: stanovali su u nekom od njezinih samostana, franjevci su ih uzdržavali i zaštićivali pred vlastima, i ujedno oni su bili pastoralno osoblje u Bosni. Doduše, Kongregacija za širenje vjere slala im je neku skromnu godišnju pomoć. Međutim, ako držimo u vidu okolnosti, jasno nam je da život i djelovanje u Bosni ne bi apostolskim vikarima bili mogući bez požrtvornog pomaganja Provincije. Apostolski su vikari bili svjesni toga i živjeli s Provincijom uglavnom u slozi i miru, izuzev nekih iznimaka, o kojima će kasnije biti govora.

Neki su susjedni biskupi (splitski i makarski, a dijelom i zadarski) smatrali da se vlašću ovoga novog apostolskog vikarijata krnji njihovo biskupijsko područje. Splitski je biskup tvrdio da pod njegovu vlast spada Livno, Grahovo i Glamoč, a makarski je protezao svoje pravo na određena područja Hercegovine te na Duvno i Ramu. Kongregacija za raširenje vjere riješila je spor tako da je ponovno potvrdila da čitavo bosansko područje pod turskom vlašću – osim trebinjske biskupije - potpada pod upravu apostolskog vikara.

Fra Ivan Krstitelj de Vietri, generalni komisar za Bosansku provinciju, izvješćuje o stanju g. 1708.

Gore navedeni bosanski samostani sagrađeni su u mračnim i sumornim dolinama toga kraljevstva. K toj mračnosti pridolazi niskoća zgrada, uskoća prozora sa željeznim rešetkama i povučena redovnika, koji uvijek drže zakračunata vrata kao da su živi zakopani u onim samostanima. Turci trajno bezočno muče jadne redovnike, jer svaki dan dotrče u samostan i bezdušno lupaju na vrata grdeći i psujući; prijete da će zapaliti i ubiti ako im ne daju ono što traže. A neki hoće da jedu i piju, neki da dobiju novac, a kad vide da im nisu udovoljili koliko žele, tuku jadne gvardijane. Stoga su redovnici napravili crkvena i samostanska vrata vrlo niska da Turci ne mogu ući s konjima... Život jasnih župnika još je teži negoli redovnika u samostanu. Bosansko je kraljevstvo naime brdovito i šumovito pa jedva što si sišao s jednog brda već počinje uspon na drugo. Kršćanska sela udaljena su jedno od drugoga pa jadni župnici prevaljuju po 20 ili 30 milja na dan. Mnoge Turci i ubiju u onim šumama i pustošima. Povrh toga, jadni župnici nigdje nemaju ni kuće ni crkve, jer to Turčin ne dopušta pa stoga, da posluže svima, uvijek jedu hladnu hranu kao da bježe i spavaju na goloj zemlji u jasnim kršćanskim kolibama.

Starine, knj. 17, str. 91-92

I franjevci u odijeljenim dijelovima Bosanske provincije (u Dalmaciji i Prekosavlju) imali su muke sa svojim biskupima, jer su im oni sada, nakon što je prestala opasnost od Turaka, osporavali pravo na župe. Neki prepošt sv. Petra tjerao je franjevce uz pomoć oružnika sa župe i bio čak zabranio uz prijetnju globom od četiri vola da nitko ne smije primiti franjevca ili mu dati milostinju. Zanimljivo je da su u obranu franjevačkog dušobrižništva ustali mletački dužd i carski upravitelj za Slavoniju pa i sam car.

4. Kakav je sada bio život u Bosni?

Kroz ovo vrijeme prilike su i za puk i za franjevce bile teške: krajnje teške za Bečkog rata, a vrlo teške ili teške u prvoj polovici XVIII. st. Da su samostani bili i nakon Bečkog rata u velikoj nevolji, vidi se iz izvještaja fra Franje Travničanina iz g. 1701; prema njemu braća su bila bez hrane i gotovo gola i bosa. Opet su se morali zaduživati, jer je trebalo mititi moćnije muslimane. Crkveno ruho i posude kreševskog, visočkog, sutješkog i srebreničkog samostana, koje je bilo založeno kod Filipa Brnjakovića nije bilo moguće otkupiti, pa je on bio prisiljen da ga jeftino proda, da bi koliko-toliko namirio svoj gubitak. Fojnički samostan morao je begu Kasumu iz Kasapovića namiriti dug ramskog samostana od 1.700 groša pa je ta parnica išla i do sultana i do mletačkog dužda. Kakvo je bilo stanje, rječito pokazuje i slučaj prvog apostolskog vikara fra Mate Delivića: morao se godinu i pol dana skrivati u kući jednog popa glagoljaša u Posušju da ne izloži braću u samostanu ucjenjivanju i zlostavljanju. O ucjenama, globama, nezaobilaznom davanju mita u ovo vrijeme izvješćuju pisci domaćih ljetopisa npr. fra Nikola Lašvanin i fra Bono Benić.

Fra Filip Lastrić opisuje djelovanje bosanskih kapelana u 18. st. (oko 1760. i ranije)

Znam ja, poštovani kapelani i misionari bosanski, trude vaše i ustrpljenje. Znam da su vaše ovčice rastrkane po daleku. Šta radi (= stoga), za služiti njih potpuno, malo počivanja imate, nego ste najviše u optrkivanju i hodu po selije. Znam da na mlogo mista pribivališta vaših ovčica jesu pomišana s nevirničkim, kroz koje vam valja putovati sve sa strahom, niti bez pogibili. Znam da vam se ne zna mlogo puta dan ni noć, konak ni postelja, ručak ni večera, nego valja da ste zadovoljni onako kako se gdi nađe kod siromaha. Znam da, crkava nejmajući, valja vam tražiti zgrada i pojata, ili načinjati kolibice pod dubjem (hrastovima), te kabanicom pokrivši misu govoriti. Znam da vaše ovčice, budući, kako rekosmo, po daleku rastrkane, inače ljudi težaci i siromasi, ne mogu k vama doći u druge dneve nego najviše u svetkovine. Onda vam je krstit,

vinčat i upisat jedno i drugo, ispovidat i pričešćivati, onda nad nelagodnim (= bolesnim) Boga moliti i blagoslivljati...

Iz predgovora knjige: «Od' uza me» (= Hodi uz mene), Mleci 1763, str. 6. («Od' uza me» je prijevod latinskog «Vademecum» = svagdanji priručnik).

Možda su i te teškoće uplivala da je religiozni život bosanskih katolika bio na rijetkoj visini. Pohoditelj poslan od uprave Franjevačkog reda fra Ivan K. de Vietri g. 1708. ne može se nadiviti njihovoj revnosti i pobožnosti s kojom dolaze iz velike daljine na misu i u njoj sudjeluju, poštovanju koje iskazuju svećenicima, zdravom moralnom životu njihovih obitelji; s nekom tugom on to uspoređuje s onim što vlada u to vrijeme u Italiji. Jednako se pohvalno izražava i o bosanskim franjevcima i o životu u samostanima. I četvrt stoljeća kasnije (1737) sličan, iako nešto konkretniji, sud o bosanskim katolicima donosi biskup fra Mato Delivić. On iznosi i nekoliko crnih točaka, npr. da neki, zavedeni strašću, otmu djevojke i protiv njihove volje "vjenčaju se" s njima pred kadijama. Ali te stvari, kao i poneki otpad od vjere, predstavljaju sada iznimke, koje ne mogu opovrgnuti opći, vrlo dobar, sud biskupov o njegovim vjernicima.

Mučan život franjevac i njihova puka ogleda se i u zgradama u kojima borave. Samostani su - prema de Vietriju - krajnje skromne, neugledne i mračne zgrade, koje obiluju sada jedino oskudicom i nesigurnošću.

Podataka o franjevačkim školama ove provincije izvan Bosne ima mnogo ali ih u samoj Bosni nema: očigledno je da se i mladež Bosne bila poučavala u provincijskim učilištima u Dalmaciji i Prekosavlju pa i vani npr. u Italiji i Poljskoj. Zanimljivo je napomenuti da je i u ovo osobito teško vrijeme jedan bosanski franjevac (fra Stjepan Margitić) tiskao svoja djela ("Izpovied krstjanska" g. 1701. i "Fala ot svetih" g. 1708).

Fra Ignacije Gavran, *Suputnici bosanske povijesti*, Svjetlo riječi, Sarajevo 1990, str. 65-76.

Izvori i literatura

1. Nedić, Martin: Stanje redodržave Bosne Srebrene, ?akovo 1884.

2. Postanak i djelovanje Franjevačke provincije Presvetog otkupitelja (Radovi sa Simpozija) u *Zborniku Kačić*
17/1985

3. Georgijević, K.: Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969.

4. Zirdum, A. .: Filip Lastrić-Očevac 1700-1783. Zagreb 1982.

3. Službeni popis onih koji su pod vodstvom franjevac prešli govori o 22.800 duša i to samo u austrijsko područje (J. Jelenić: Spomenici kulturnoga rada franjevac Bosne Srebreničke, str. 3).